

מושכות קח, בְּרָגֶל הַדָּ, תְּרַעַד הָאֲדָמָה!

לציון יום פטירתו של יחיאל הלפרין, אבי גן-הילדים העברי

זיוה שמיר

בשנת 1942 הלך לעולמו בטרם-עת, בעודו בן 62 בלבד, המחנך והסופר יחיאל הלפרין, אבי גן-הילדים העברי. הלפרין היה אמנם צאצא של משפחת רבנים מפוארת מחסידות חב"ד, אך הוא עזב את העולם התורני והתמחה בשיטות חינוך מודרניות הרחוקות ת"ק פרסה מאלה שהונהגו ב"חדר" וב"ישיבה". בניו סירבו להיקרא "יהודים", ודרשו שבתעודת-הזיהוי שלהם תירשם בסעיף הלאום המילה "עברי". למרבה האירוניה של הגורל, הצטרפה נירתו של הלפרין, נכדתו של עוזי אורנן, לחסידות ברסלב, "חזרה בתשובה" ושינתה את שמה מ"מורן" ל"מרים".

בעשור הראשון של המאה העשרים גרמו מגבלות שהטיל הצאר אלכסנדר השני על החינוך העברי לנדידתם של טובי המחנכים היהודיים לוורשה, שם הקים יחיאל הלפרין, לצד יצחק אלתרמן, גני-ילדים וקורסים לגננות עבריות (שבהם למדו, בין השאר, השחקנית חנה רובינא והמשוררת קדיה מולודובסקה). הלפרין ביקש לחבב את הלימוד על בני הגיל-הרך באמצעות "משחקים פְּרָפְּלִיִּים" (על-שם המחנך והתאורטיקן פרידריך-וילהלם פְּרָפְּל [Froebel] שהקים כ-70 שנה קודם לכן את גן-הילדים הגרמני, הראשון מסוגו).

בהשראת משנתו של ז'ן-ז'ק רוסו, המליץ פרבל להעסיק את הילדים בגננות בחיק-הטבע, בעוד שילדי ה"חדר" לא הורשו כמובן להתבטל מתלמוד-תורה ולהתבונן ביפי-הטבע (אבות ג, ז). לא ייפלא אפוא שיחיאל הלפרין הכתיר את כתב-העת שלו לספרות הילדים, שיצא בשותפות עם יצחק אלתרמן, בכותרת "הַגְּנָה". בביטאון זה השתתפו

גדולי השירה העברית, לרבות חיים-נחמן ביאליק, ואיוריו הוכנו בידי גדולי "הציירים העבריים" דאז. קשה להבין איך הצליחו שני המחנכים נטולי-האמצעים להקים מפעל כזה (רק עכשיו, ביוזמת הסופרת אדיבה גפן יו"ר "גנזים" והמתנדבת אהודה גָּר, הולך ונחשף ארכיון הלפרין ששכב שנים רבות כאבן שאין-לה-הופכין).

כשהחליטו הלפרין ואלתרמן לעלות ארצה ניסו ביאליק ורביניצקי לשכנעם להקים ביחד עם הנהלת סמינר לווניסקי מפעל חינוכי משותף גדול. לא ארכו הימים והלפרין הסביר לביאליק מדוע הפילוג הוא כורח-המציאות. אף שהלפרין הסתייג מדרכי הסמינר בהכשרת גנות, הוא פנה בעצת ביאליק למנהלי הסמינר, אך לא נענה וכתב להם שאת שתיקתם הוא מפרש כתשובה שלילית. לא נותרה בידיו אלא האפשרות להקים סמינר עצמאי (גנזים 396/A ; 16710/A).

מיתרון הפרספקטיבה ההיסטורית ניתן לראות הפילוג הבלתי-נמנע דווקא תרם לפלורליזם, וגן-הילדים העברי התעשר בתכנים מקוריים ובשיטות חדישות. כדי להקים את מפעלו לקח הלפרין מבנק מסד הלוואה אישית בסך 500 לא"י (סכום אדיר באותה עת), ועל כך הוא כותב במכתב לעצמו מיום 28.8.11935 (גנזים 395/A ; 16988/15). הארכיון מגלה שאיש-החינוך הוותיק נהג לכתוב מכתבים, שבהם הכותב והנמען הם כביכול שני אישים שונים, כעין "דוקטור הלפרין ומר יחיאל"...

בספרים ובמאמרים רבים נזכרת שותפותם של הלפרין ואלתרמן, אך מעוזי אורנן, בן-זקוניו של הלפרין, למדתי ששררה בין שני המחנכים לא רעות ואחוזה אלא תחרות אישית קשה. הפילוג ניפר בכל המישורים: בין שני המחנכים שהקימו את גן-הילדים העברי, בין בניהם (יונתן רטוש היה רֵוּוּיזיוניסט ונתן אלתרמן איש "מחנה הפועלים"). הבנים, שגדלו ונעשו שניים מגדולי השירה העברית, התרחקו מהשירה הנאיבית של אבותיהם, והתבוננו בה בנוסטלגיה מהולה באירוניה (איך אמר עמיתי לחקר אלתרמן ד"ר שמואל טרטנר: "יחי ההבדל הקטן! האב כתב את 'יש לנו תיש', והגן את... 'שמחת עניים'").

תהום נפערה אפוא גם בין דור הבנים לדור האבות. אלתרמן "התכתב" בחיוך עם שיריהם הדרדקיים של אביו ושל יחיאל הלפרין (שני המחנכים הדגולים שחרף חילוקי-הדעות ששררו ביניהם בחרו בסופו של דבר להיקבר זה לצד זה). בשיר-הילדים "גשם ושמש" (בספר "התיבה המזמרת", 1957) התיר לעצמו "להיסוג" כשלושים שנה לאחור,

ולחסיר את אבך-השנים מהפואטיקה המוקדמת שלו, שהייתה בשעתה חדשה, וכבר הספיקה להעלות פטינת-יושן ולהיות מושא להתקפתם של הצעירים. אלתרמן הציג בשיר זה את הפואטיקה "הישנה נושנה" שלו באור חדש, תוך נסיגה לפואטיקה של דור האבות והתאמתה הן לילדים תמימים, האוהבים משחק והומור, הן להוריהם המחוכמים, המסוגלים לזהות רמזים שהוטמנו בין השורות:

ועובר תיש סב וזקנו המתלם
עוד יורד פלגי מים... "מטר עקשני"
— כך התיש הוגה — "כבר הרפה מכלם,
אך עודנו מחזיק בזקני".

גם השיר "חמישה סייחים", החותם את מחזור שירי "שיחתן של בריות" בקובץ שירי הילדים, מתגלגלים בדשא במשובה. בדרך עוברים להם שני סוסי עבודה המושכים אחריהם עגלה כבדה, ומתלוננים על הצעירים הפרחחים. כידוע, היו אבותיהם של שלונסקי, אלתרמן ורטוש אנשי-רוח, שעודדו את ילדיהם ותמכו בהם, אך האבות הלכו בתלם במצח חרוש בקמטי דאגה והוכיחו את הצעירים על קלות-דעתם (ואלתרמן הן דיבר תמיד בשבחי קלות-הדעת).

אלתרמן הראה בשירי הילדים שלו שההורים הם לא אחת סוסים זקנים הסוחבים עגלה עמוסה, בעוד שבניהם הצעירים חופשיים לרוץ כאוות נפשם כסייחים באחו. לחלופין הציגם כתיישים זקנים ועקשניים ברמיזה לשירו של אביו "יש לנו תיש". אך לא רק עם שיר הילדים של אביו ניהל כאן אלתרמן דיאלוג. בשירו "אביב למזכרת" ("כוכבים בחוץ"), תיאר סוסים השועטים במורד ההר כבשירו של הלפרין "בא האביב":

להדרדר אתם בזמר בשפוע — —
עצר סוסיד!
הד!
תפיים עוברים בסד!
מתוך דלקות אביב רצים עצי תפוח...
האדמה, רסני את אביבך שלך!

בשיר מהדהדות שורותיו של יחיאל הלפרין: "בַּא הָאָבִיב, שְׁמֵשׁ חָבִיב, יָפִיץ אֹרֶךְ וְחֵם. / מְשַׁחֲקִים אָנוּ, מְשַׁחֲקִים אָנוּ, בְּסוּסִים כָּל הַיּוֹם. // סוּסִים נָאִים, רָצִים רָצִים, / כָּל עוֹד בָּם נִשְׁמָה! / מוֹשְׁכוֹת קַח, בְּרַגְלֵךְ הֵךְ, / תִּרְעַד הָאֲדָמָה!". שירו של הלפרין הדהיר את הילדים בגן כסייחים צעירים, השועטים בדהירה מהירה, מלווה ברקיעת רגליים (החופפת לחריזה הפנימית "קח!"-"הך!"), כבמשחק ההולך לשיטתו של פרבל. אלתרמן לקח אפוא מרכיבים משיר-ילדים פשטני ושגרתני, ועשאם בסיס לשיר מופת וירטואוזי. השירים שבהם "התכתב" אלתרמן עם שירי-הילדים של דור ההורים מתארים את מלחמת הדורות ואת החשדנות ההדדית השוררת בין אבות לבניהם.

ואולם, אב נשאר אב, אפילו כש"הילד" בן שלושים. במכתב מיום 30.9.1940 כתב הלפרין כשנתיים לפני פטירתו לתלמידתו חנה רובינא שתסייע לבנו למצוא מקור-פרנסה כלשהי ב"הבימה" (בתחומי התרגום, הסגנון וכד'). באותה עת כבר פרסם רטוש את ספרו פורץ-הדרך "חופה שחורה", אך כתיבת שירה כידוע אינה מלאכה המפרנסת את בעליה. קשה לדעת אם ידה של רובינא בחשה בקִדְרָה, אך רטוש, שכל ימיו התרחק במוצהר מהעיסוק בהוראה, התחיל ללמד דיקציה לצורכי פרנסה ב"בבית הספר הדרמטי". את עיקר כשרונו הפדגוגי והדידקטי, מורשת בית אבא, השקיע בחוגי "הנוער העברי" פרי-יוזמתו, והמשיך להתרחק ממערכת החינוך הממוסדת. את המילה "ממסד" חידש רטוש מתוך בוז לכל הליכה בתלם.

תרומתן של הגננות העבריות הראשונות, תלמידותיו של יחיאל הלפרין, להשלטת העברית המדוברת בהגייה הארץ-ישראלית ("הספרדית") היא פרשה מופלאה וקהרואית, המצפה עדיין למחקר מעמיק. מחמותי רבקה שמיר (לבית אזרחי), תלמידתו של יחיאל הלפרין, שהייתה מחלוצות החינוך לגיל הרך ברמת-גן (תלמידתה המפורסמת ביותר הייתה המשוררת דליה רביקוביץ), שמעתי שהסמינר של בני-הזוג הלפרין היה מוסד חינוכי למופת. התלמידות קיבלו בקביעות, היישר מן האובנניים, דפים משוכפלים ובהם מאמרים בחינוך ושירי-ילדים חדשים שחיברו המנהל ורעייתו. אף-על-פי שהכול התנהל במשמעת קפדנית, שררה במקום אווירה של סובלנות ופתיחות.

לפיכך, כשנישאה חמותי למהנדס-העיר שמואל שמיר, שהיה בעלומיו ממקימי קיבוץ כפר-מנחם של "השומר הצעיר", היא התעלמה מן הקיטוב הפוליטי שקרע אז את "היישוב", והעסיקה בגן-הילדים שלה את המורה למוזיקה רוני שטרן, אשתו של אברהם שטרן ("יאיר"), מפקד ארגון לח"י (היו שהחרימו את רוני, או חששו

להעסיקה, והיא התקשתה למצוא מקור-מחיה לה ולבנה התינוק). למרבה הפרדוקס, דווקא בסמינר של יחיאל הלפרין, שהוא, רעייתו ובניו נרדפו על-צוואר והוחרמו בשל דעותיהם הפוליטיות, למדו הגנות העבריות הראשונות של דור המאבק על עצמאות ישראל פרק בסובלנות ובפלורליזם רעיוני.

משפחתם של יחיאל ופנינה הלפרין. מימין לשמאל: צבי רין, יחיאל הלפרין, עוזי אורנן, מירי דור, פנינה הלפרין, אוריאל הלפרין (יונתן רטוש).